

Száraz Miklós György

Csempészek és rózsák szigete: Ada Kaleh

Száraz Miklós György
(1958, Budapest)
író, Babérkoszorú-díjas

Picinyke sziget, hossza kettő, széle fél kilométer sincsen. Orsovától legföljebb két-három kilométernyire fekszik a folyás irányában.

Csakhogyan ez a múlt.

Mert sem a régi Orsova, sem a picinyke sziget nem létezik ma már. Mindkettőt elnyelte... a történelem. (2018 nyarán egy legeslegújabbkori magyar költő-utazó, Szálinger Balázs egy hónapot töltött el itt, a Duna szorosában. Az ő sorai jutnak szembe: „A levegőben van, hogy sűrű vidék. Hogy nem pusztán díszlet, de szereplő is lehet a táj. Hogy ide gyakran jár a történelem.”) Az 1972-ben átadott vaskapui víz-erőmű harminc méterrel emelte meg a Duna vízszintjét.

Mielőtt alámerülnék az időben, hogy száraz lábbal léphessünk a vízzel elárasztott álom-szigetre, előtte röviden Orsováról. Megérdemli, hiszen sokszorosan is határvidéknek mondható az a terület, amelyen fekszik, és ez már önmagában is izgalmas. Szörény vármegye tudós monográfusa, az akadémikus Pesty Frigyes 1878-ban mégis kissé kókadt, alvó városként jellemzi itt a hármast – magyar, román, szerb – határon.

„Fejlődése komolyabb lendületet csak 1809-ben vett.” Kitalálják, mi volt a fejlődés rugója? Én sosem találnám ki. A Napóleon által bevezetett kontinentális blokádnak miatt a levantei, kelet-mediterrán kereskedelem nagy része erre

Részlet a szerző *Duna. Mítoszok Dunája – a Duna mítosza* című esszéjéből.

az útvonalra terelődött. Orsovának négy bő esztendő hozott Napóleon zárlata. Fontos volt az is, amikor 1829-ben a Dunagőzhajózási Társaság telephelyet és irodát nyitott a városban.

Azt gyanítom, Orsovának nem, nekem viszont fontos, hogy 1841-ben tíz napon át itt rostokolt Isztambulból hazafelé tartván Hans Christian Andersen (akivel Pest-Budán, a Duna parton korábban már találkoztunk). A dán meseköltő hajón érkezett a Balkán és Közép-Európa, Magyarország és egyben a Habsburg Birodalom déli határára, ahol le kellett töltenie a délről utazók számára előírt vesztegzárat. A higgadt dán nem morgolódott, békésen tűrt. „Alapjában véve mindnyájan quarantaine-ben élünk ezen a világon, amíg engedélyt nem kapunk a nagy égi utazásra”.

A város az 1848–49-es forradalom és szabadságharc végóráiban „a szabadság harcosai számára a menekvés kapuja volt”. Helyőrsége augusztus derekán egy honvéd őrnagy és két székely zászlóalj volt, tizennégy ágyúval. Augusztus 20-án József Wysocki tábornok, a magyarokkal együtt küzdő lengyel légió főparancsnoka, aki tíz napja még maga is harcolt a temesvári csatában, itt intézett búcsúszót a magyar nemzetnek. Néhány nap múlva a magyar honvédség maradványai és sok politikai szereplő is erre hagyja el a hazai földet, és vág neki az emigrációnak.

A zabolátlan és vadregényes Cserna folyó torkolata alatt emelkedő Allion-hegy tövében, a régi magyar–román határon, a Habsburg és

az Ottomán Birodalom közti senkiföldjén rejtette el a földre a magyar Szent Koronát a Magyar Királyság menekülő második miniszterelnöke, Szemere Bertalan.

Orsova lakóinak száma az 1910-es, utolsó magyar népszámlálás szerint 5795 lélek volt, melyből 2015 németnek, 1870 magyarnak, 1360 románnak, 262 szerbnek és 223 csehnek vallotta magát.

A közelében fekvő parányi szigetet mégis törökök lakták.

Sokak szerint Ada Kaleh szigetét Hérodotosz Cyraunisként említi, mások szerint ez egy Afrika nyugati partjainál elterülő sziget ókori neve. Vannak, akik azt állítják, Eratosthenes erre a falatnyi gránitszigetecskére gondolt Yernis elnevezés alatt. Saan, Cotinusa, Caroline-Insel, Új-Orsova. Egy forrásom azt írja, ez volt a cserszömörce földje, egy másik a vad olajbogyók szigetéről regél. Csempészek szigete, rózsák szigete, a dohány szigete. Erődsziget és szigetvár.

A sziget izgatja az emberi elmét. Különösen, ha olyan isteni környezetben, gigászi sziklafalak rejtekén bújik meg, mint amilyen a Duna vaskapui szakasza.

Egy magyar utazó, Sebestyén Ede 1908-ban így ír róla: „A szigetnek a szerb partra néző részén rózsamező van, a mely rózsanyílás idején felejthetetlen képet tár elénk, s korán reggel, meg naplemente után, szinte elkábít illatával. E mesébe illő rózsatengert nem látjuk elhervadni, nem látjuk hulló szirmával eltűnni. Akkor szedik le, a mikor legpompásabban virágozik, mert olajat készítenek belőle.”

Hagyjuk a mítosz ködében lebegő görög és római múltat, lássuk azt, ami biztosabbnak tűnik. Hunyadi János járt a szigeten, amit a török hódítóval szemben stratégiai fontosságú helynek gondolt. Később Thököly Imre is elfoglalta, 18. századi erődjében pedig osztrák-német katonák szolgáltak. A 19. század második felétől 1920-ig sűrűn cserélt gazdát, törökök, osztrá-

kok, magyarok tartottak rá igényt. Azok közül, akik a Monarchia Magyarországnak egyik divatos fürdőhelyén, Herkulesfürdőn időztek, sokan átruccantak ide is.

Gróf Zichy Géza Valóságos Belső és Titkos Tanácsos, író és költő – félkarúként is ördögös zongorista – 1900-ban így rajong: „Ebéd után csónakon, melyet három török hajt, Ada-Kalehba megyünk. Ez aztán csoda-sziget! Ott még ma is a régi magyar nemesség jelszava dívik: Nem adózunk! Ha egy pénzügyminiszter rosszul viseli magát, oda kell internálni, megpukkad mérgében. Ada-Kalehben nincs katonakötelezettség, nincs vám, nincs adó.”

Széchy-Lorenz Jozefine 1888-ban megbámulja a boltok előtt törökülésben kuporgó tarka turbános, fezes férfiakat, a dohányboltokat és a kávéházat a nyílt tűzhellyel, a pékséget a „több mint kezdetleges kemenczével s a gőzölgő lapos kenyérrel, mely olyan, mintha hamuból volna gyúrva”. Megkóstolja a „racliatot, ezt a gelée-szerű édességet és a dulcsászat”, a befőtt gyümölcsöt, de a „nargileh elől kellő tiszteletadással kitér”.

Széchy Károly irodalomtörténész úr feleségét, a kolozsvári állatvédő egyesület elnöknőjét modern, öntudatos nőnek gondolom. 1896-os *Rabállatok* című írásában így inti olvasóját: „Élni annyit tesz, mint szabadnak lenni. A szabadság az élet, a fogság a halál – a folytonos halál. Bátorran lehet mondani, hogy a hatalmas raboroszlánytól kezdve egész le a piczi kalitkába zárt kis egérig, minden rab állat már nem él, csak létezik még egy ideig, tengődik, teste lélezik, de lelke meg van ölve.” Ez a műemléki közlönyökben is sűrűn publikáló, okos és akaratos aszszony a bazárban inkább csak fanyaloga a „bizarr keleti selyemhímzések”, „durva török vásznak”, „arany hímzésű női cipők és papucsok” láttán. Nem tetszenek neki a „selyem ä-jour szövött kendők”, piros bőrcipők, bádog dohányszelencék, borostyánkő- és tajtékszivarshopókák, gyönggyel kirakott pipaszárak, karperecek, ezüsttel

kivert csészék, vérpiros tálcák, ostorok, a „primitív ragadós cukorkák”, „durva pokrócok és fonnyadt főzelékek” sem. A rózsaoajat drágállja ugyan, viszont dicséri: „a legvalódibb, legsűrűbb, melyet általában kapni lehet”.

A mecsetben egy éltebb török férfi a vezetője. A szószékre vezető lépcső előtt hosszú fekete függöny csüng a *Korán* igéivel kivarrva. A fehérre festett falon a szultán névjegye. A fülkétől jobbra és balra óriás gyertyatartók, „hasonlók a régi keresztény egyházak húsvéti gyertyatartóihoz”. Faállványokon óriás olvasók, melyeknek egyes gyöngyei nagyobbak a diónál. „A női karban, mely mint a tigrisek ketrece rácschal van körülveve, egy használaton kívül lévő harangot láttunk a padozaton.” Rajta feszület és évszám: 1808. A harangöntő mester: Kozmich Jakab, Temesvár. „E harang még abból az időből származik, mikor a dzsámija keresztény templom volt és a franciskánusok gondozása alatt állott.”

Bejut egy hárembe is.

„A hölgyek persze nem voltak otthon”, ám a férj készséges, körbevezeti az egész házban. „A vizit-szobában valamint a hálószobában köröskörül divánszerű alacsony vánkások; a falakon félmagasságnyira keskeny deszkák futottak körül, melyeken tálcák, üvegek, poharak, lámpák és rézedények csillogtak. A barátságos török egy tarka ládából női ruhadarabokat és kézímunkákat szedett elő, hogy megcsodáltassa velünk.”

Mi az, amin a látogató, ez az emancipált nagyvárosi hölgy igazán meglepődik? A háremben látott varrógép.

Egy másik magyar, aki 1896-ban tekereg a Dunán, a sziget török nőiről így ír: „Mind elfordultak tőlünk, jöllehet csak az orrukat láthattuk, mert arcuknak többi része el van fátyolozva.” Tudósításához nem adta a nevét, de mert mondatából enyhe csalódottságot vélek kiérezni, férfi utazóra gyanakszom. „A sziget lakói gyümölcs- és dohánytermesztéssel foglalkoz-

nak – folytatja beszámolóját –, sok dohányt adnak el a sűrűn megforduló vendégeknek. Különösen a jó török szivarkáknak van nagy keletjük. Pompás a rozakiának nevezett aszúszőlő, mely arról híres, hogy jobb íze van a malaga szőlőnél, s csaknem egészen mag nélküli. Egy-egy szőlőszem csaknem akkora, mint egy szilva.”

Jó megfigyelő, vagy jó a kalauza, mert apróságokat is észrevesz: „A leány- és fiú-gyermekek egyaránt mind bugyogóban járnak, és csak arról lehet őket megkülönböztetni egymástól, hogy a fiúk kezein a köröm vörösre, a lányoknál pedig feketére van festve.”

Lássuk, mit szól szinte még kamasz angolunk, akit már többször is idéztünk. Sir Patrick Michael Leigh Fermor (brit utazó, később jó katona és szemfüles kém, csöppet sem mellékesen remek útikönyvszerző) 1934-ben, tizenkilenc évesen gyalogszerrel igyekszik Isztambul felé. Albion magyarokat kedvelő gyermeke a szigetre érve szintén a messzi múltban kezdi: „Hívták Erythiának, Rushafának, majd Continusának, és Apollóniosz Rhodiosz szerint az argonauták is horgonyt vetettek itt, a visszaúton Kolkhisz felé.”

Ebbe most se merüljünk bele, nekünk nem az a fontos, amit olvas, hanem amit lát.

„Partra lépés után a legelső, amit megláttam, egy szőlőlugasban működő kávézó volt, ahol törökülésben öregemberek ültek a földön, körülöttük sarlók, balták és kacorkések heverték. Mikor maguk közé invitáltak, olyan boldog izgalom fogott el, mintha egy repülő szőnyegre hívtak volna meg utasnak. Majd kétarasnyi széles, skarlátvörös selyem övkendőket tekertek sötétkéék és fekete buggyos nadrágjuk sok-sok ránca fölé. Némelyiken rendes zakó volt, mások csavaros fekete hímzésű, rövid tenge-részkek mellényt viseltek, kifakult szilvaszín fezt, és lazán a köré tekerték a turbánt, a hodsát kivéve, akinek hófehér turbánja gondosan valamivel alacsonyabb, kevésbé kúpos

formájú és pamacsban végződő feze köré volt hajtogatva.”

Ezt szeretjük. Az ilyen éles szemű megfigyelőt. Nemhiába lett ifjú angolunkból később kém.

„A négy-ötszáz szigetlakó mind ugyanabból a néhány családból származik, amely évszázadok óta keresztül-kasul egymás között házasodott, és egyiken-másikon itt ezek közt is felfedezhető volt az a kissé bizonytalan, révült tekintet, repdeső pillantás

és különönnön könnyedség, ami az ősi, belterjes családok sarjainak szokott sajátja lenni. Kopott, foltozott ruházatuk ellenére modoruk csupa méltóság volt. Az idegennel való találkozáskor jobb kézzel megérintették szívüket, ajkukat, homlokukat, majd kezüket a mellükre téve és fejüket kissé meghajtván elmormolták az üdvözlés előírásos szavait. Olyan előkelően udvarias gesztus volt ez, mint a lerongyolódott spanyol grandok ceremonialis hajlongása. Mint ha a történelem előtti korok túlélői lettek volna, a sziget pedig rég kihalt és eltűnt fajok rezervátuma. Többen is imagyöngyeiket morzsolgatták, de nem imádkoztak; találomra osztották el a füzér szeméit az ujjai közt, csak mintegy határt szabandó határtalan szabad idejüknek.”

Ő nem futamodik meg a vízipipától sem. Sőt!

„Legnagyobb gyönyörűségemre, saját külön füstfelhőjébe burkolózva, az egyik öregember nargiléből pipázott. Majd kétméternyi, rava-szul összetekert vörös csövön át szívta a füstöt, és valahányszor megszívta a borostyánszopókát, a nedvesített iszfaháni dohánytekerésre helyezett faszén fölizzott, a víz pedig egy páró

Az idős Musztafa Bego, a sziget Münchhausen bárója, aki állítólag Kossuthot és a magyar Szent Koronát menekítette a Dunán (képes levelezőlap, 1910 körül)

varangy nászdalához hasonló böffentések közepe tölte meg füsttel az üvegedényt. Mikor egy fiú kis fogóval friss parazsat hozott, az öregember rám mutatva súgott neki valamit. Pár perc múlva a fiú egy kör alakú, arasznyi magas kisasztalra helyezett, megrakott tálcával jelent meg. Zavaromat látva, az egyik szomszédom megmutatta, hogyan kezdjek hozzá. Legelőször meg kell inni a tálcáról a pohárka rakit, utána megenni a falatnyi csodás rózsaszíromlekvárt, mely kanalon egy üvegtányérrakóról kínálta magát, ezt a félig telt kancsóban hozott vízzel le kell öblíteni, és végül egy filigrán csészeből föl kell hörpinteni a gyűszűnyi sűrű, tűzforró kávét. A ceremónia befejezéséül fenéig kell üríteni a kancsót, és el kell fogadni a dohányt, ami ez esetben egy ott helyben kézzel készített, aromás cigaretta volt...

Ezek hát a Kína határvidékéről származó diadalmas nomádok utolsó leszármazottai. Legigázták majd egész Ázsiát, aztán Észak-Afrikát is Herkules oszlopaiig, szolgaságba hajtották a fél keresztény világot, még Bécs kapuit is döngették. E hadi dicsőség réges-rég elszállt ugyan, de emlékét valamikori gyarmataikon itt-ott

még ma is őrzi egy-egy hátrahagyott minaret, akár egy földbe szúrt lándzsa.”

Fermor nem siet, és nem valamit akar látni, hanem mindent. Igyekszik átélni, megpróbál benne lenni. Időnként elgondolkodik. Egyedül is elbóklászik, és azt is feljegyzendőnek ítéli, amit a felszínes, idegenkedő turista észre sem vesz.

„Dohánylevelek füzerei szikkadtak a napon, akár a sózott hering. Asszonyok rózsét vittek a fejükön, magot szórtak a csibéknek, vagy a folyópartról tartottak hazafelé sarlóval, sáskötegekkel. A csöpp kertekben lógó fülű, lomha nyulak ugrándoztak, és a beérő sárgadinnye levelét majszolták. A hálók és csónakok közt kacsák flottillái manővereztek, és a rengeteg béka odavonzotta a tetőkről a környék összes gólyáját...

Hunyadi húzta föl itt az első védfalakat, de a bástyák és egyéb épületek az interregnum korszakából valók, mikor Jenő herceg elfoglalta Belgrádot, lejjebb kergette a törököket a Duna mentén, s a sziget keleti vége az erődítmény súlyától szinte süllyedni látszott. Az ágyúsáncok boltívei beomlottak, az irdatlan, dohos lőpor raktárak falai leroskadtak. A bástyák oldalai megrepedeztek, nagy, fűpamacsos tömbök kidőltek belőlük, és a földön heverő romok közt kecskék ropogtatták a füvet. Körte- és eperfák közt keskeny ösvény kanyargott a temető felé, csálén álló, turbános sírkövek közé. Egyik sarkában egy Bokharából való dervis vezető nyugodott, aki itt végezte be életét, miután »szegényen, akár az egér« járta a világot, és azt a helyet kereste, amely legszebb a földön, s mentes minden bajtól és nyomorúságtól.”

Fermor búcsújával búcsúzzunk mi is az idő és a víz tengerében alámerült szigettől. Aszlányi Károly és Bicsérdy Béla szülőszigetétől, meg az állítólagos bokharai szent életű dervis, Miskin baba szigetétől. Ne feledjük említeni Musztafa Begó nevét sem, aki saját állítása szerint az osztrák határőrök puszkagolyóit kockáztatva

menekítette lélekvesztőjén Kossuth Lajost és a magyar Szent Koronát Orsovából a szigetre.

„Későre járt az idő.

A nap már lement a minaretről, majd végzőra megjelent a türkiz égen a tegnapinál valamivel kevésbé kísérteties újhold, s mellette egy csillag, mintha csak valami ottomán herold tűzte volna föl oda. A minaret kúpja alatti erkélyen hasonló pontossággal megjelent a hodzsa torzója. Beledőlt a szürkületbe, magasba emelte a karját, és az imára szólító izam hosszan kitartott, magas hangjai szálltak a levegőben, minden egyes vers, remegő körökben terjedt tova, mintha bizonyos időközökben kavicsot dobtak volna a levegő tavába. Még akkor is lélegzetemet visszafojtva füleltem, mikor a felszólításnak rég vége volt, s a hodzsa már félúton járhatott lefelé a sötét csigalépcsőn. A minaret tövében, a fogadalmi kútnál komótos férfiak tisztálkodtak galambok sertepertélése közepette, s a bejáratnál sorakozó saruk közé hamarosan beállt az én tornacipőm is. A törökök, ahogy beléptek, lesütött szemmel és egy sorban rögtön lerogytak egy hatalmas szőnyegre. Sehol nem volt semmiféle dekoráció, csak a mihrab meg a mimbar, s egy Korán-idézet fekete kalligráfiája a szemközti falon. Az előkészület rituális mozdulatait alaposan és sietség nélkül, egyszerre végezték a hívők, míg csak hirtelen le nem borult az egész sor, akár egy hullám, majd pedig mintegy átbukott, ahogy homlokát mindegyik a kárpit szövetéhez érintette, miközben váratlanul és megkapó módon láthatóvá vált valamennyi férfiláb harisnyás talpa.

Főlegyenésedtek, s úgy ültek aztán a sarkukon, fölfelé fordított, nyitott tenyerük az ölükben, néma csöndben. A hodzsa, aki ott térépelt előttük, időnként halkán azt mormolta: Allah akbar!, amire aztán újra hosszú csönd következett. A díztelen, néma hodályban ez a négy szótag hihetetlenül ünnepélyesen és komoran zengett.”